

20. Zahra, W. and Rautela, G., 2024. *Revolutionizing learning landscapes: Unleashing the potential of ai in the realm of academic research*. URL <https://doi.org/10.2174/9789815305180124010014>.

САМОЙЛЕНКО І.О.

(Бердянський державний педагогічний університет)

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
МІРКУВАНЬ У ЗВ'ЯЗНОМУ МОВЛЕННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ
МОВЛЕННЯ ТРЕТЬОГО РІВНЯ**

Актуальність дослідження зумовлена потребою у вдосконаленні підходів до розвитку мовленнєвої й пізнавальної сфер у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення третього рівня, адже це має важливе значення для логопедичної практики. У сучасних умовах розвитку освіти спостерігається недостатня увага до реалізації комплексного підходу у корекційній роботі з дітьми, які мають системні порушення мовлення. Традиційні методи роботи часто зосереджуються виключно на подоланні мовленнєвих труднощів, тоді як ефективна корекція вимагає більш широкого впливу – розвитку когнітивної сфери, включаючи мислення, увагу та пам'ять. Мовлення, як складова пізнавальної діяльності, відіграє ключову роль у формуванні вміння дитини аргументовано висловлювати власні думки, вибудовувати логічні зв'язки та орієнтуватися в соціальних ситуаціях. У цьому контексті вивчення психолінгвістичних аспектів формування міркувань у дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня набуває особливої значущості.

Сучасні наукові дослідження вивчення проблеми загального недорозвитку мовлення (Л. Андрусина, Л. Бартенева, О. Корнев, І. Марченко, Ю. Рібцун, Є. Собонович, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Швалюк та ін.) показують, що це така категорія дітей, яка має різні за клінічним проявом мовленнєві порушення (власне ЗНМ, ринолалію, дизартрію, моторну чи сенсорну алалію, дитячу афазію), які з тих чи інших причин можуть призвести до системних порушень мовлення первинного генезу в фонетико-фонематичній, лексичній, граматичній ланках мови при нормальному слухові та інтелекті. Основною ознакою таких дітей є дефіцит мовленнєвих здібностей, що ускладнює засвоєння лінгвістичних норм і принципів.

Для дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня характерні труднощі у формуванні зв'язного мовлення, особливо в аспектах граматичної і лексичної правильності висловлювань, побудови логічних зв'язків і збереження сюжетної послідовності. Недосконалість мовленнєвих операцій, таких як планування, прогнозування, відбір і синтез мовленнєвого матеріалу тощо. Це виражається у зниженій здатності виражати власні думки, переказувати тексти та використовувати мовні засоби для аргументації. Усе це спричиняє зменшення мотивації до мовленнєвої діяльності і ускладнює здатність дітей формулювати повноцінні висловлювання, що відповідають нормам та структурі мови.

Ряд дослідників, зокрема Л. Калмикова, Г. Калмиков, І. Лапшина та Н. Харченко (2008), наголошують, що мовлення є насамперед проявом психіки людини. Воно тісно взаємопов'язане з основними психічними процесами — мисленням, пам'яттю, увагою, уявою — і водночас опосередковує їх, забезпечуючи можливість їхнього вираження та розвитку. Мовленнєва діяльність при цьому розглядається не як пасивне сприйняття, а як складний, активний процес, що передбачає залучення різних психофізіологічних систем організму [Калмикова 2008, с. 26].

На думку М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Лурія та Є. Соботович, саме психолінгвістичний підхід дозволяє найбільш повно дослідити мовленнєву діяльність. Він дає змогу виявити ключові психологічні механізми сприйняття й породження зв'язного мовлення, описати комплекс операцій і дій, що беруть участь у цьому процесі, визначити необхідний обсяг мовних знань, а також розкрити взаємозв'язок когнітивних і мовленнєвих процесів у формуванні мовлення.

Е. Данілавічюте, посилаючись на результати власних і експериментальних досліджень Є. Соботович, підкреслює, що мовна система не може бути повністю відокремлена від пізнавальної сфери, оскільки когнітивні процеси впливають на її формування та розвиток. Це пояснює вибір психолінгвістичного підходу для аналізу структури мовленнєвих порушень у контексті тяжких мовленнєвих патологій, який був обраний як провідний вітчизняними дослідниками при інтерпретації таких порушень. Перспективність цього підходу підтверджується розробкою діагностичних методик та диференційованих навчальних програм, що базуються на розумінні порушень як частини цілісного механізму, який включає нейробіологічні, соціальні та психологічні фактори [Данілавічюте 2022, с. 17].

Комплексний підхід до аналізу мовленнєвих порушень охоплює вивчення нейробіологічних аспектів розвитку, організацію мозкових систем, а також соціально-психологічні умови на рівні причинних факторів мовленнєвого дизонтогенезу. Важливим є також вивчення регуляції психічної активності (від контролю до вольових зусиль), процесів, що відбуваються в різних модальностях (слуховій, зоровій, мовноруховій, руховій, кінестетичній), а також аналіз мислення і функціонування афективно-емоційної сфери у контексті вирішення лінгвістичних завдань.

Згідно психолінгвістичного підходу зв'язне мовлення трактується як складна, ієрархічно впорядкована мовленнєво-мисленнєва діяльність,

результатом якої є текст. Цей текст функціонує у взаємозв'язку двох рівнів: внутрішнього — предметно-сміслового та зовнішнього — формально-мовного.

З позицій лінгвістики міркування розглядається як вища структурно-семантична одиниця, що перевищує рівень окремого речення і виступає функціонально-смісловим типом монологічного мовлення. Міркування є цілісним, логічно послідовним текстом, у якому найбільш чітко проявляється взаємозв'язок мовлення, мови та мислення.

У своїх наукових працях Л. Калмикова акцентує увагу на нерозривному функціональному зв'язку між мисленням і мовленням, підкреслюючи, що висловлювана думка не лише вербалізується за допомогою мовних засобів, а й реалізується безпосередньо в самому акті мовлення. На її думку, мисленнєва культура виявляється у вмінні чітко формулювати ідеї, точно підбираючи мовні засоби. При цьому мовленнєво-мисленнєва діяльність трактується як цілісний пізнавальний процес, де когнітивні та мовленнєві елементи тісно взаємодіють, утворюючи єдину систему [Калмикова 2003, с. 138].

Подібної позиції дотримується й український лінгвіст Є. Пилипко, який наголошує на діалектичному характері взаємозв'язку мислення і мови, водночас підкреслюючи їхню несумісність у межах повної тотожності. Науковець трактує мову не лише як засіб комунікації, а як необхідну умову формування та розвитку мисленнєвої діяльності, що виконує також пізнавальну функцію, забезпечуючи концептуалізацію й осмислення навколишньої дійсності [Пилипко 2013, с. 8].

Таким чином, проблема формування міркувань у зв'язному мовленні старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення третього рівня постає як складне, поліаспектне явище, що потребує комплексного і міждисциплінарного підходу його вивчення. Застосування психолінгвістичного підходу щодо діагностики та корекційно-розвиткової

роботи з формування означеного явища мови, дозволить підвищити ефективність розвитку мовленнєвої компетентності та когнітивних навичок дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня. Такий підхід не лише сприяє розвитку мовленнєвої компетенції та когнітивної сфери в зазначеній категорії дітей, але й закладає підґрунтя для успішної соціалізації, адаптації до освітнього середовища.

Література

1. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. / Е. Данілавичюте та ін. Київ : Ін-т спец. педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.

2. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2003. 300 с.

3. Психологія мовлення і психолінгвістика / Л. Калмикова та ін. Київ : Переяслав-Хмельн. пед. ін-т, в-во "Фенікс", 2008. 245 с.

4. Пилипко Є. В. Курс лекцій «Логіка» (для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей). Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ, 2013. 94 с.